

Ганна Іванюк,

кандидат педагогічних наук, доцент,
Інститут педагогіки
Академії педагогічних наук України

Hanna Ivaniuk,

candidate of pedagogical sciences,
Pedagogical Institute APS

МОДЕЛЮВАННЯ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО СЕРЕДОВИЩА ПРОФІЛЬНОЇ ШКОЛИ ГІРСЬКОГО РЕГІОНУ УКРАЇНИ

AN INVESTIGATION OF EDUCATIONAL ENVIRONMENT MODELING PROCESS IN THE PROFILE SCHOOL OF MOUNTAIN REGION IN UKRAINE

Key words: model, modeling, educational environment, profile school.

Постановка проблеми. Актуальність досліджень навчально-виховного середовища школи гірського регіону випливає з базових положень розбудови сучасних освітніх систем. Насамперед до цього спонукають стратегічні орієнтири розвитку системи освіти в Україні у контексті зміни освітніх парадигм. Зміна цілей навчання і розвитку учнів диктується орієнтацією освітнього процесу на розвиток здібностей, підготовку до професійної діяльності, прагнення до самоосвіти й професійного самовдосконалення, до майбутнього самостійного життя в глобалізованому вимірі. Переживає трансформацію суб'єктність учня в системі освіти — суб'єкта освіти (навчання, розвитку, соціалізації), суб'єкта розвитку загальноосвітнього навчального закладу, суб'єкта освітньої системи.

Концепція профільного навчання в старшій школі, затверджена рішенням колегії Міністерства освіти і науки України від 25.09.2003 р., визначила пріоритетні завдання профільного навчання щодо забезпечення можливостей рівного доступу учнівської молоді до здобуття загальноосвітньої профільної та початкової допрофесійної підготовки, неперервної освіти упродовж усього життя, виховання особистості, здатної до самореалізації, професійного зростання й мобільності в умовах реформування сучасного суспільства. Необхідність переходу старшої школи на профільне навчання передбачена у Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті, яка визначила стратегію створення системи профільного навчання в старшій школі, орієнтованої на соціалізацію учнів та індивідуалізацію навчання з урахуванням реальних потреб ринку праці, кооперації школи із закладами початкової, середньої та вищої професійної освіти. Ця концепція визначає головну місію школи: навчати дітей відповідно до її можливостей та здібностей, підготувати до подальшого саморозвитку, до викликів цивілізаційних змін. Актуальність переходу до профілізації старшої школи зумовлена невідповідністю існуючих результатів освіти сучасним викликам розвитку суспільства.

Очевидно, що для системного вирішення проблеми розвитку профільної старшої школи недостатньо традиційних педагогічних підходів. У теоретичних дослідженнях і в практичній діяльності потрібен комплексний аналіз усіх освітніх чинників впливу на розвиток профільного навчання в школах гірського регіону. Відтак істотною заслугою є моделювання навчально-виховного середовища. Таким чином, у контексті даного дослідження визначливим є розуміння сутності поняття «навчально-виховне середовище». Ми виходимо з розуміння, що навчально-виховне середовище профільної школи — це спеціально змодельована загальноосвітнім навчальним закладом система життєдіяльності учнів з метою забезпечення педагогічних умов якості освітнього процесу.

Формулювання цілей статті. Моделювання навчально-виховного середовища профільної школи в умовах гірського регіону потребує розроблення педагогічних підходів та технологій, які можуть нівелювати вплив традиційних чинників на розвиток особистості та стимулювати ті чинники впливу, які сприяють підвищенню ефективності розвитку особистості, підготовки її до активного самостійного життя. У даній статті ми прагнемо показати специфічні підходи до моделювання освітнього середовища профільної школи в умовах гірського регіону. Дослідження моделювання навчально-виховного середовища профільної школи в гірському регіоні є одним з

в модернізації змісту й структури освіти. Кожна школа покликана визначити свої завдання розвитку відпо-
відно до стратегічних завдань, які ставить перед освітою суспільство.

Основна частина. У розумінні цілісного аналізу специфічних особливостей конкретної школи навчально-ви-
ховного (освітнього) середовища не є новою категорією. Проблему формування навчально-виховного середовища,
його впливу на розвиток особистості ґрунтовно досліджував Л. С. Виготський. «Середовище для людини в кін-
цевому результаті є соціальне середовище, тому що навіть там, де воно виступає як природне, все одно в його
відношенні до людини завжди є очевидними визначальні соціальні моменти. По відношенню до нього людина
завжди послуговується соціальним досвідом.... Елементи середовища перебувають між собою не в скutoму
взаємодіючому стані, а в змінному, що легко змінює свої форми й межі. Комбінуючи відомим чином ці елементи,
людина може формувати все нові й нові форми соціального середовища» [1, с. 57].

Ще в давні часи Платон стверджував, що соціальне середовище є складовою частиною педагогічного (на-
вчально-виховного). Він розглядав соціальні умови «з точки зору реалізації властивої людям індивідуальної при-
роди» [2, с. 26]. Платон вважав, що держава за своїм устроєм має відповідати будові людської душі, і лише тоді
вона стане тим середовищем, у якому внутрішня справедливість душі й зовнішня справедливість суспільного
життя збігатимуться.

Середовище як один визначальних чинників розвитку особистості дитини розглядав Я. Корчак. Педагог,
як вважав він, має забезпечити умови для діяльності дитини, її саморозвитку [3, с. 65–70], адже дитина у навча-
льно-виховному процесі постає віддзеркаленням середовища цього процесу. «Мертва й не впливова та школа,
яка обмежує своє виховання лише теоретичними порадами, — писала у свою чергу Софія Русова, — а не упо-
рядковує учням правдивий осередок соціального життя і соціальних взаємовідносин» [4, с. 147]. Значущість
середовища у процесі розвитку та становлення особистості розкривав і Григорій Ващенко [5].

На діяльність гірської школи суттєво впливає також її місцезнаходження та віддаленість від великих населе-
них пунктів. Чисельність дітей у населеному пункті визначає наповнюваність класів та шкіл, відповідно впливає
на тип та структуру школи. Проте кожна школа має низку внутрішніх характеристик, не подібних до інших. Вони
визначають модель розвитку. До них належать: соціальний портрет батьків та учнів, культурне оточення (се-
редовище), зміст та обсяг освітніх програм, модель випускника школи, традиції школи, кваліфікаційно-профе-
сійний рівень педагогічного колективу, зв'язки школи з органами місцевого самоврядування, соціально-куль-
турними закладами села, громадськими організаціями та трудовими колективами. До зовнішніх характеристик
школи варто віднести природно-кліматичні особливості, рівень розвитку галузей промисловості в гірському ре-
гіоні, наявність мінеральних та трудових ресурсів, історико-культурні, демографічні особливості регіону, рівень
розвитку соціальної сфери та рівень доходів населення, екологічну ситуацію, освітні традиції.

Бідхід від регламентації, варіативність розвитку як міських, так і сільських шкіл у процесі реформ остан-
ніх років спричинили розвиток нової освітньої ситуації. Розвиток профільного навчання у старшій школі різ-
них регіонів України здійснюється за різними напрямками профілізації. Школи здебільшого докладають зусиль
для розроблення власної моделі профільного навчання. У школах гірського регіону є приклади навчання за
авторськими програмами і підручниками (Красноільська загальноосвітня школа I-III ступенів, Яворівський НВК
Косівського району Івано-Франківської області, Підбузька спеціалізована школа-інтернат «Мала академія мис-
литель» Львівської області, Косівська школа-інтернат-гімназія). Здійснюється організація профільного навчання
у старшій школі, впроваджуються інноваційні технології. Яворівська школа — одна з перших за рівнем інформа-
цізації освіти. Досвід школи щодо організації профільних (ліцейних) класів з основ інформатики, допрофесійної
підготовки учнів 10-11 класів за спеціальністю «Оператор ПЕОМ» заслуговує на поширення та впровадження
в загальноосвітніх навчальних закладах України [6, с. 165-184].

Дослідники навчально-виховного середовища школи здебільшого пишуть про «освітнє середовище» (В. Па-
нов, В. Слободчиков). В. Слободчиков виокремлює культурно-суспільний контекст освітнього середовища шко-
ли. Середовище, вважає він, є механізмом розвитку особистості, сутністю її цілей та функціональності. З іншого
боку — живильним корінням середовища є предметна культура суспільства [7, с. 181]. В. Панов виокремлює
технологічну складову освітнього середовища. Умови розроблення й оцінювання освітнього середовища він
виділяє такі: вікова відповідність психічних новоутворень, визначальна роль провідної діяльності в навчанні, по-
єднання різних видів пізнавальної діяльності, взаємозв'язок між діяльністю та психічним розвитком, наявність
інструментарію вимірювань психічних новоутворень [8].

Школи отримали значну самостійність щодо вибору організаційних форм навчання, диференціації учнів за
інтересами та здібностями, вибору підручників та змісту профілізації. Варіативний характер розвитку профільної
школи пов'язаний із ростом внутрішніх завдань кожної конкретної школи. Суспільне замовлення орієнтує школу
на забезпечення умов для розвитку найвищої цінності — людини, особистості учня. Підготовка старшокласників
до самостійного життя, професійного самовизначення та самореалізації — пріоритетні завдання школи.

Підготовка старшокласників до майбутнього самостійного життя вимагає насамперед сформованості гло-
бального, толерантного мислення; комунікативної гнучкості й готовності до особистісного професійного само-
визначення в швидко змінюваних умовах інформаційного суспільства та полікультурної взаємодії. Це зумовлює
пріоритетність компетентнісного підходу в освіті, сутність якого полягає в зміні «знанневої» доміанти в освіті
на процесуально-технологічну. Сутність зміни цілей освіти полягає у створенні навчально-виховного (освітньо-

го) середовища, необхідного для поліфункціонального розвитку пізнавальної й особистісної сфери учня і, перш за все, його здатності до самостійного проектування пізнавальної та соціальної діяльності.

Особливої гостроти набуває проблема реалізації цілей освіти в старшій школі гірського регіону, адже вона функціонує в дещо нерівних умовах порівняно з іншими, що виявляється в обмеженні доступу учнів до гімназій, ліцеїв.

Зміна соціально-економічних та політичних пріоритетів України зумовила розвиток нового бачення місця та функцій школи гірського регіону. В контексті нашого дослідження особливе місце посідає цивілізаційна функція школи. Оскільки різні цивілізації різняться якісними і кількісними характеристиками розвитку продуктивних сил, структурою робочої сили, готовністю до сприйняття і продукування інформації, для педагогічних цивілізацій характерні такі особливості: механізм спадкоємності поколінь, рівень інформаційної культури суспільства у співвідношенні з пізнавальною готовністю соціуму; зрілістю форм актуалізації індивідуального інформаційного потенціалу, а також рефлексії педагогічної реальності. Тому в контексті цивілізаційного розвитку важливі технологічні освітні стандарти, прийнятні для даного етапу розвитку людської цивілізації, суспільства і доцільні для певного соціуму. Сприйняття такого підходу важливе для розуміння культурного простору. Культура постає вмістом духовного начала, в ній зберігаються залишені для нащадків процеси й результати людської діяльності, спрямовані на переосмислення цінностей життя, формування творчого ставлення до досягнень цивілізації.

Розглядаючи навчально-виховне середовище профільної школи гірського регіону як об'єкт педагогічного моделювання, насамперед слід визнати за учнем (особистістю) пріоритет його індивідуальності та значущості як суб'єкта пізнання. Освітнє (навчально-виховне) середовище профільної школи — це спеціально змодельована загальноосвітнім навчальним закладом система життєдіяльності учнів, яка забезпечує умови суспільних запитів та індивідуальних потреб особистості у профільній підготовці, самовизначенні і самореалізації. Теоретична модель навчально-виховного середовища профільної школи — це взаємозв'язок *цільового, інформаційно-змістового, технологічного, комунікативного, предметно-просторового (природного), культурного та організаційного модулів*.

Інформаційно-змістовий модуль забезпечує інформатизацію і освоєння комп'ютеризації освіти, сучасних засобів інформаційних і телекомунікаційних технологій, розвиток дистанційного (індивідуального) профільного навчання. Змістове забезпечення формування системи наукових знань, умінь застосовувати їх у різних видах діяльності (пошукової, практико-орієнтованої). Ключовим завданням є забезпечення систематичного оновлення змісту профілів, а також підготовки учнів до сприйняття цих змін. Удосконалення освітнього процесу, перехід до особистісно-орієнтованого навчання визначається рівнем особистісно-суб'єктивного досвіду учня, сформованістю його пізнавальних можливостей. Учень визнається суб'єктом пізнання. Зміст індивідуального проекту (освітнього середовища) може містити індивідуальний вибір освітніх програм та їх рівнів з базових курсів, курсів за вибором, профільних курсів. Врахування життєвих планів старшокласників та їх батьків; специфіки життєдіяльності мешканців гірських регіонів, традицій є визначальними чинниками моделювання освітнього процесу на основі індивідуальних планів і програм.

Технологічний модуль сприяє забезпеченню діяльнісних умов для проектування особистого життєвого шляху й професійного самовизначення старшокласників. Технологічний компонент являє собою сукупність різних видів навчально-пізнавальної діяльності. Діяльність є умовою реалізації принципу єдності навчання й розвитку особистості. Важливо те, що діяльність розглядається як умова створення індивідуального та колективного освітнього простору. Актуалізуються такі її види: ігрова та рольова, проектно-пошукова, профільна. На етапі старшої профільної школи важливим є освоєння проектування особистістю свого життєвого шляху, підготовка до професійної діяльності, самовизначення та саморозвитку. Освітні технології в навчально-виховному середовищі забезпечують умови особистісного зростання. Стосовно старшої школи В. І. Панов вважав, що на етапі цього вікового розвитку зміщується акцент довільної регуляції на формування особистісно-регуляторних структур, які забезпечують регуляцію особистісної та емоційної активності в соціально-комунікативних і професійних видах діяльності. Важливість сформованості цих структур зростає на етапі переходу учнів до закладів професійної освіти різних рівнів акредитації, переходу із однієї школи в іншу (Н. Ф. Круглова, О. А. Конопляк, В. І. Панов, 2001).

Комунікативний модуль являє собою простір міжособистісної взаємодії в безпосередній або предметно-опосередкованій формі, взаємодії особистості з даним освітнім середовищем та іншими суб'єктами (В. І. Панов, 2007). В освітньому середовищі комунікативний компонент дещо замкнутий, тут функціонує небагато сільсько-господарських підприємств. Більше часу діти й підлітки займаються господарською діяльністю поруч з дорослими. На формування типу спілкування має значний вплив громадська думка. Налагодження школою зв'язків з підрозділами підприємств, закладами культури (бібліотеками, музичними школами), закладами професійної освіти сприяє формуванню багатомірного комунікативного простору.

Предметно-просторовий модуль складають просторові умови й сукупність предметів, необхідних для забезпечення необхідної просторової діяльності суб'єктів навчально-виховного (освітнього) середовища. За В. А. Ясвініним (1997, 2000), ключовими поняттями предметно-просторового компоненту є «територіальність», «персоніфікованість». Л. В. Байбородова та А. П. Черняковська наголошували на тому, що, скажімо, сільське природне середовище включене до життя та побуту людей, тому «сільський школяр сприймає природу як природне се-

середовище перебування» [9, с. 4]. Отже, школа гірського регіону наближена до природного і реального предметного середовища. Вона здебільшого сама є його суб'єктом та об'єктом соціального, культурного впливу. Суб'єктом взаємовпливу є й учень. Змінюючись у процесі навчально-пізнавальної, комунікативної, пошукової та іншої соціально значущої діяльності, особистість здійснює перетворюючий вплив на середовище.

Культурний модуль. Культура визначає зміст соціальної реальності — соціальних форм (інституційних структур), нормативних уявлень, ціннісних пріоритетів і постає як середовище життєдіяльності, що визначає міру особистісного розвитку; за такого підходу особистість розглядають як соціалізований індивід, що має певний рівень культурного розвитку. Варто відзначити, що у гірському регіоні як міська, так і сільська школа близька до живої культури. Та частина предметно-просторового середовища, яка належить до знакової системи, складає живу культуру — «культурний шар школи». Потрапляючи в живу культуру, учень освоює її, стає суб'єктом, має змогу доповнювати і вдосконалювати її. На цьому культурному ґрунті вибудовуються традиції школи. Можна стверджувати, що школа гірського регіону має свої характерологічні особливості. Зокрема, соціально культурне середовище, звичаї, традиції, ціннісні орієнтації батьків та односельців мають великий вплив на виховання дітей, є чинником впливу на функціонування школи.

Висновки. У контексті функціонування та розвитку старшої профільної школи в умовах гірського регіону активності набуває моделювання навчально-виховного середовища загальноосвітнього навчального закладу; зв'язків та взаємодії суб'єктів середовища, які б забезпечували ефективність освітнього процесу й сприяли б творчому розвитку особистості в системі «учень — навчально-виховне середовище». Однак школи гірського регіону, як міські, так і сільські, поставлені в особливі умови, адже їм притаманна малочисельність і часто — віддаленість від великих населених пунктів, чим суттєво ускладнюється завдання розробки адекватних методик моделювання навчально-виховного середовища. Актуальною надалі залишається реалізація рівного доступу особистості до якісної освіти, забезпечення сталого розвитку освіти. Тому моделювання навчально-виховного середовища є в глобальному розумінні моделюванням соціальної адаптивності особистості, ключових життєвих компетентностей, морально-етичного внутрішнього кодексу. У процесі моделювання навчально-виховного середовища профільної школи в умовах гірського регіону важливо враховувати спільні для всіх освітніх систем методологічні засади та характерологічні особливості, що знаходять своє відображення в цілях та структурних компонентах тієї чи іншої моделі профільної школи.

1. Выготский Л. С. Педагогическая психология / Под ред. В.В.Давыдова. — М.: Педагогика-Пресс, 1996. — 536 с.
2. Платон. Аристотель. Пайдейя: Восхождение к доблести. — М.: Изд-во УРАО, 2003. — 480 с.
3. Корчак Я. Як любити дітей. — К.: Радянська школа, 1976. — 160 с.
4. Русова С. Вибрані педагогічні твори: у 2 кн. — Кн. 1 / За ред. Є. І. Коваленко. — К.: Либідь, 1997. — 272 с.
5. Ващенко Г. Г. Виховання волі і характеру. Підручник для педагогів. — К.: Школяр, 1999. — 385 с.
6. Лосюк П. В. Модель розвитку сучасної гуцульської школи // Педагогічна і психологічна науки в Україні. Збірник наукових праць до 15-річчя АПН України у 5 томах / Том 1. Теорія та історія педагогіки. — К., 2007. — С. 165–184.
7. Слободчиков В. И. Образовательная среда: реализация целей образования в пространстве культуры // Новые ценности образования: культурные модели школ. — Вып. 7. Инноватор. — М., 1997. — С. 181.
8. Панов В. И. Психологические аспекты развивающего образования // Педагогіка. — 1996. — №6.
9. Байбородова Л. В., Черняковская А. П. Воспитание в сельской школе. — М., 2002. — 164 с.

